

Актуальна тема номера:
 “ПОСТУП УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЧЛЕНСТВА
 В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ:
 РОЛЬ АКАДЕМІЧНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ
 (продовження)”

*І. Пріоритетні напрями співпраці України
 та Європейського Союзу, адаптації законодавства України
 до acquis ЄС*

Наталія Камінська

координаторка актуальної теми “Поступ України на шляху до членства в Європейському Союзі: роль академічної юридичної науки”, докторка юридичних наук, професорка, провідна наукова співробітниця відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (Київ, Україна)
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7239-8893>
 na-pro@ukr.net

Володимир Демиденко

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6771-0080>
 dvo2012dvo@gmail.com

УДК 340.1; 342.82

РЕАЛІЇ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ
 НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ:
 СПІЛЬНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ЄС ТА УКРАЇНИ

Анотація. На основі аналізу доктринальних джерел, законодавства Європейського Союзу та України розкрито різноманітні концептуальні підходи до трактування феномену “електронна демократія”, його співвідношення з іншими аналогічними категоріями. Звернуто увагу на конституційно-правові засади становлення електронної демократії на національному і місцевому рівнях в Україні, існуючі проблеми у цьому контексті. Так, в умовах правового режиму воєнного стану нагальними є розробка і прийняття оновленої Концепції розвитку електронної демократії, з урахуванням розвитку ІІІ, технології блокчейн, інструментів об-

Наталія Камінська, Володимир Демиденко

робки великих даних (Big Data) тощо. Безперечно, розвиток локальної електронної демократії – один із ключових факторів дієвої та оперативної комунікації громадян з владними інституціями, прийняття ними обґрунтованих і прозорих рішень, а також відновлення та відбудови України через стимулювання місцевих ініціатив із залученням інвестицій.

Водночас проаналізовано концепт цифрової трансформації Європи до 2030 року, викладений у “Цифровому компасі 2030”, де закріплено стратегічний курс цифрової трансформації ЄС, зосереджений на людино орієнтованому, стійкому і забезпеченому цифровому майбутньому, впровадженні розумних платформ для громад (Smart Data), “розумних сіл” і т. ін. Успішна реалізація локальної електронної демократії в Україні та ЄС передбачає необхідність пошуку оптимальної моделі, виокремлення послідовних етапів або стадій. Акцентовано на моделі Дж. Хіллера і Ф. Белангера, що передбачає п’ять стадій розвитку електронного урядування – від простої інформації до повноцінної участі. Вона є актуальною для розвитку локальної електронної демократії в Україні.

Ключові слова: демократія; локальна демократія; електронна демократія; цифровізація; Європейський Союз; інтеграція; партисипативна демократія; е-голосування; е-урядування; праворозуміння; цифровий правопорядок; місцеве самоврядування; вибори; публічна влада.

Агресивна загарбницька війна, яка нині триває в Україні, є не просто регіональним конфліктом, а яскравим відображенням фундаментального екзистенційного протистояння між цінностями свободи та демократії, що покладені в основу цивілізованого світу, та анексіоністським авторитаризмом, який прагне зруйнувати усталений світовий та європейський правопорядки.

І це дійсно протистояння двох діаметрально протилежних світів. При цьому Україна, як не парадоксально, нині в умовах війни перебуває на вершині “демократичного айсбергу”. Адже Україна задає тон боротьби світової демократії наступу авторитарних режимів. Своєю чергою за Україною слідують інші демократичні держави та їх союзи – ЄС, Сполученого Королівства Великої Британії, Франції, Німеччини, Польщі, Нідерландів, Данії, Японії, Південної Кореї та багатьох інших країн. Кожна з наведеного списку добре усвідомлює, що перемога України – це світова перемога демократії.

Водночас авторитарні режими, на чолі яких – нині росія, що об’єднала навколо себе Іран, Північну Корею, Білорусь та низку інших держав, готові до радикального і гострого протистояння вільному світу.

Варто наголосити, що це протистояння є принциповим і категоричним. Адже подальше їхнє паралельне існування є вкрай складним з огляду на значну напруженість, зумовлену як діаметрально протилежними ціннісними орієнтирами, так і зростаючою конкуренцією за обмежені природні ресурси.

Позаяк держави демократичного світу спрямовують свої зусилля на утвердження демократії, верховенства права, поваги до людини, до її прав і свобод, зміцнення свободи слова, розвиток виборчої системи на основі вільних і чесних виборів, плюралізму думок та орієнтацією на міжнародне право і міжнародну та транснаціональну співпрацю.

Натомість авторитарний світ концентрується на централізації влади, обмеженні політичних прав і свобод, тотальному контролі над медіа, зни-

щенні або мінімум придушенні опозиції, розбудові культу особистості лідера, стійких тенденціях до ігнорування міжнародного права заради власних геополітичних амбіцій тощо. Всі ці ознаки натеper можемо спостерігати в практиці багатьох держав. Окрім того, на жаль, спостерігається чітке зростання нерішучості та зволікання з боку вільного світу у відстоюванні своїх цінностей, що породжує об'єктивне занепокоєння щодо втрати лідерства в протистоянні авторитарним режимам, особливо з огляду на нинішню позицію США.

Зважаючи на наведене, перед юридичною наукою постає важливе завдання щодо дослідження та розробки ефективних інноваційних правових механізмів та інструментів, спрямованих на зміцнення демократії та відповідно – подолання авторитарних тенденцій у світі. Відповідь на це доволі складне питання, як не дивно, демонструє нинішня агресивна війна авторитарно-терористичних режимів на чолі з росією проти України, Українського народу та цивілізованого світу. Позаяк перспективна перемога України над ворогом значною мірою залежить від новітньої цифрової революції, зокрема розробки та впровадження інноваційних технологій диджиталізації різноманітних безпілотних систем на основі штучного інтелекту, машинного навчання, комп'ютерного зору, сенсорних, хмарних, мережевих і геопросторових технологій, з подальшим якісним та кількісним їхнім нарощуванням.

Так само варто наголосити, що стратегічно важливим напрямом зміцнення цивілізованого світу та демократичних форм реалізації публічної влади, на яких він заснований, у протидії наступу авторитаризму, на нашу думку, є широкомасштабне та системне запровадження цифровізації реалізації форм прямої демократії, їх поступової трансформації на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій до партисипативної демократії (демократії участі).

Загалом цифровізація прямої демократії при реалізації публічної влади створює фундаментальне підґрунтя для розвитку партисипативної демократії, оскільки усуває традиційні бар'єри (географічні, темпоральні, бюрократичні, фінансові, інформаційні та інші перешкоди) для широкої участі громадян у прийнятті рішень. Зокрема, сучасні інноваційні цифрові інструменти значно розширюють можливості для безпосереднього волевиявлення громадян. Онлайн-платформи для голосування, петицій, опитувань громадської думки роблять участь у прийнятті рішень простішою, зручнішою та доступнішою для значно більшої кількості людей, незалежно від їхнього місця проживання чи фізичних можливостей. Це закладає звичку до активної участі та підвищує рівень залученості громадян у політичні процеси. При цьому варто зауважити, що, звичайно, запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій реалізації демократичного врядування, як правило, пов'язане з певними складнощами, перехідним періодом для повноцінного втілення, а іноді й фіаско в досягненні певних запланованих

і прогнозованих результатів, потребою значного посилення кібербезпеки щодо захисту кіберпростору.

З метою відпрацювання слабких місць при еволюційному запровадженні новітніх інформаційно-комунікаційних технологій цифрова трансформація має здійснюватися в нерозривному взаємозв'язку з цифровою амбідекстерністю. Позаяк цифрова трансформація надає публічній владі нові цифрові інструменти та можливості, а амбідекстерність визначає здатність плідно використовувати ці інструменти в інтересах народу як основного джерела публічної влади.

Виходячи з наведеного, на нашу думку, апробація синергії цифрової трансформації реалізації демократичних форм і методів здійснення влади та амбідекстерності найкраще доцільно здійснювати на рівні місцевого самоврядування, де ймовірні недоліки і прорахунки відразу буде видно та можливе їх оперативне усунення з огляду на локальний характер муніципальної влади. І вже згенерований позитивний результат реалізації місцевої електронної демократії можна буде поширювати на загальнодержавний рівень.

Водночас важливо врахувати наявність певного нормативно-правового регулювання електронної локальної демократії як в Україні, так і в ЄС, а також різноманітні практики її впровадження (з позитивними та негативними аспектами). Відповідно актуальність дослідження зростатиме, якщо включатиме не лише аналіз поточного стану та тенденцій розвитку електронної демократії на місцевому рівні, а й виявлення спільних підходів і рішень у ЄС та Україні для їх подальшого практичного застосування.

Стан дослідженості розвитку електронної демократії

Протягом декількох десятиліть українські та зарубіжні вчені досліджують переважно соціальні, політичні, управлінські аспекти електронного урядування, електронної демократії, реформування державного і суспільного ладу під впливом цифровізації, диджиталізації¹. Вивчення їх наукового доробку, поряд з аналітичними дослідженнями, дає підстави акцентувати

¹ І Куспляк, 'Електронне урядування як інструмент формування прозорості та відкритої політичної влади' (дис канд політ наук, 2012) 204; І Сало, 'Розвиток електронної демократії в Україні: Аналітична записка' (Національний інститут стратегічних досліджень, 26.01.2010) <<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/rozvitok-elektronnoi-demokratii-v-ukraini-analitichna-zapiska>> (дата звернення 27.04.2025); С Панцир, А Когут, 'Е-демократія в Україні: рекомендації щодо впровадження політики та забезпечення її результативності' <<https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28784.pdf>> (дата звернення 27.04.2025); *Цифрове врядування* (О Карпенко (ред), Ідея Принт 2020) 336; П Клімушин, *Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві* (Магістр 2016) 524; Н Бойко, 'Інтернет як ресурс демократизації українського суспільства' (автореф дис д-ра соціол наук, 2021) 30; F P Appio, F Frattini, A M Petruzzelli, P Neirotti, 'Digital transformation and innovation management: a synthesis of existing research and an agenda for future studies' [2021] 38(1) Journal of Product Innovation Management 4–20 DOI: <https://doi.org/10.1111/jpim.12562>; C Gong, V Ribiere, 'Developing a unified definition of digital transformation' [2020] 102(3) Technovation <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2020.102217>; I Revak, R Gren, 'Digital transformation: background, trends, risks, and threats' [2022] 5(2) Social and Legal Studies 61–67; J Fegert, 'Towards inclusive digital democracy: a conceptual framework for digital citizen participation', *International Conferences e-Society and Mobile Learning* (P Kommers ed, 2023).

на тому, що існують різноманітні підходи до визначення і розуміння інформаційної демократії, що зосереджена на таких поняттях, як: “е-демократія”, “цифрова демократія” (digital democracy), “кібердемократія”, “комунікаційна демократія”, “теледемократія” та ін. Як запевняють сучасні учені, відмінності між зазначеними поняттями суттєво не впливають на цілісність і методологічну точність власне концепції, при цьому дають змогу відзначити різноманітні технологічні аспекти її реалізації. Найбільш поширений концепт і розкриття сутнісних характеристик е-демократії дає можливість виокремити “демократію участі”, що зводиться до забезпечення безпосередньої участі людини і громадянина у здійсненні публічної влади на усіх рівнях, на всіх стадіях підготовки і прийняття соціально значущих рішень за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, сприяючи становленню якісно нової ери або епохи прямої демократії².

Очевидна відсутність уніфікованих підходів до розуміння електронної демократії значною мірою ускладнює здійснення електронної або цифрової участі людини і громадянина у суспільних і державотворчих процесах. Доволі часто раніше спостерігалась підміна категорій “електронна демократія” такими, як “електронне урядування” або “електронний уряд” у контексті концептуалізації основи організації та реалізації реформ системи публічної влади, підвищення якості адміністративних послуг, задоволення інтересів і потреб населення за допомогою цифрових сервісів тощо. Такий підхід убачається обмеженим, тому оптимальним все ж таки є феномен “електронна демократія” (“е-демократія”), на основі якого розвиваються е-парламент, е-уряд і т. ін.

Своєю чергою електронна демократія визначається як форма демократичної політичної системи, особливості якої детермінує новий тип соціальної організації, що характеризується як мережеве суспільство. По суті, це політична підсистема останнього, у якій, не змінюючи ціннісної сутності демократичних процесів, онлайн-комунікація і е-партисипація – системоутворюючі фактори цього суспільства – зумовлюють еволюцію та функціонування демократичних інституцій. Аксіологічний вимір електронної демократії демонструє, що власне вона зумовлює структурно-функціональні особливості способу політичної комунікації та участі або партисипації, а фундаментальні соціальні й конституційні цінності – свобода, добробут, суспільне благо і справедливість – сприяють формуванню базових типів е-демократії: ліберального, партисипаторного та деліберативного з відповідним функціональним наповненням, інституційним механізмом, формами електронної демократії. Тобто вивчення функціональних форм е-демократії – легалістської, конкурентної, плебісцитарної, плюралістичної, партисипативної, лібер-

² Конституційно-правові та теоретичні засади модернізації українського парламентаризму в умовах реалізації європейського вибору (Ю Шемшученко, О Скрипнюк, А Крусян, О Батанов ред, Юрінком Інтер 2025) 325–326.

таріанської – дає підстави стверджувати про критерії оцінки ефективності окремих інструментів е-демократії. Тут важливими є такі ціннісні критерії: транспарентність, плюралізм, автономність, консенсус, зокрема, для оцінки інструментів партисипаторної групи (е-консультації, е-петиції, е-скарги, е-голосування, е-активізм) або до комунікативної групи (онлайн-форуми, інтернет-спільноти, соціальні медіа), а також до групи е-урядування³.

Інші автори трактують електронну демократію (е-демократія, e-dem) як форму суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування. Йдеться про роботу “Партисипативні трансформації на місцевому рівні: електронна та цифрова демократія”⁴. Варте уваги дослідження на тему “Адаптація зарубіжного досвіду використання цифрових технологій в органах місцевого самоврядування”⁵ тощо. Загалом певною фрагментарністю і несистемністю відзначаються наукові розвідки у цьому напрямі в контексті електронної демократії на локальному рівні, цифровізації місцевого самоврядування тощо.

Погоджуємось, що значущість е-демократії визначають доступність і ефективність, результативність надання відповідних послуг населенню, що відображають рівень довіри до політичних інститутів, реальної демократії. Прикметно, що зазначена проблематика відзначається значною мірою міждисциплінарним і міжгалузевим характером. На нашу думку, особливо важливою є роль юристів у виокремленні теоретичних і практичних аспектів цифрової модернізації демократичних інституцій, державно-правових явищ, розробки та забезпечення реалізації новаційного законодавства⁶. Цікавим і необхідним є звернення уваги сучасних дослідників на компаративістські аспекти розвитку розуміння електронної демократії, динаміку і

³ О Войнова, ‘Електронна демократія як спосіб політичної комунікації та політичної партисипації у мережевому суспільстві’ (дис докт філ “Політологія”, 2023) 6–7.

⁴ О Карпенко, О Левченко, С Сакалош, ‘Партисипативні трансформації на місцевому рівні: електронна та цифрова демократія’ [2019] 1(77) Актуальні проблеми державного управління 111–115.

⁵ О Соколовська, ‘Адаптація зарубіжного досвіду використання цифрових технологій в органах місцевого самоврядування’ (дис канд наук з держ упр, 2021) 250.

⁶ G De Gregorio, ‘Digital Constitutionalism in Europe. Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society’ [2022] 37(3) International Review of Law, Computers & Technology 341–344; A Golia, Redefining Digital Constitutionalism as Critique and Ideology: The Perspective of Societal Constitutionalism (The Digital Constitutionalist) <<https://digi-con.org/redefining-digital-constitutionalism-as-critique-and-ideology-the-perspective-of-societal-constitutionalism>> (accessed 27.04.2025); О Романчук, ‘Електронне урядування: конституційно-правове дослідження’ (автореф дис канд юрид наук, 2020) 22; Е Наджафлі, ‘Цифрова держава в контексті правової реформи в Україні: теоретико-правовий аспект’ [2022] 2(85) Право і безпека 202–217 <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.19>; Н Бочарова, ‘Цифровий конституціоналізм в сучасному інформаційному суспільстві’ [2022] 2(3–4) Соціальний калейдоскоп 74–84; Н Камінська, А Камінська, ‘Новелізація правового регулювання штучного інтелекту: міжнародний і наднаціональний виміри’ [2025] 2 Наше право 234–242 <https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.35>; М Костицький, В Бесчастний, Н Кушакова-Костицька, ‘Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні’ [2022] 2 (24) Філософські та методологічні проблеми права 9–26; А Гачкевич, ‘До питання правової визначеності поняття штучного інтелекту’ [2025] 1 Вісник Національної академії правових наук України 27–46; В Марченко, ‘Адміністративно-правові засади електронного урядування в органах виконавчої влади’ (автореф дис д-ра юрид наук, 2016) 33; В Політанський, ‘Організаційно-правові засади функціонування електронного урядування в Україні’ (дис докт юрид наук, 2024) 538.

проблеми реформування розуміння форм та інститутів демократії в епоху цифровізації⁷, з урахуванням міжнародно-правових і європейських стандартів, кращих зарубіжних і національних практик.

Конституційно-правові засади становлення електронної демократії на національному і місцевому рівнях в Україні

Відповідно до Конституції України⁸ (ст. 140) місцеве самоврядування є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Означене право територіальною громадою може бути реалізовано як безпосередньо – через різноманітні форми прямої локальної демократії, так і опосередковано – через діяльність різноманітних представницьких, виконавчих та інших органів, посадових осіб місцевого самоврядування, які формуються, функціонують та контролюються в інтересах територіальної громади.

Зважаючи на постійний розвиток суспільства, його інститутів та держави під впливом науково-технічного прогресу, засобів комунікації та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, форми реалізації права на місцеве самоврядування потребують перманентного вдосконалення. Адже для забезпечення ефективності та дієвості система місцевого самоврядування повинна динамічно розвиватися, адаптуючись до суспільних трансформацій, технологічних досягнень та еволюції муніципального управління.

Це передбачає не лише реагування на поточні виклики, а й проактивну адаптацію до майбутніх змін, здатних докорінно трансформувати способи реалізації права на місцеве самоврядування територіальною громадою, її окремими членами й органами та посадовими особами місцевого самоврядування.

При цьому, на нашу думку, зростання ефективності муніципальної влади на сучасному етапі розвитку суспільства та держави може бути досягнуто шляхом втілення електронної локальної демократії, що може бути визначено як здатність територіальних громад, їх органів і посадових осіб місцевого самоврядування досягати поставлених цілей шляхом оптимального використання наявних, розвитку нових цифрових та інших рішень і ресурсів, спрямованих на забезпечення високої якості послуг для населення.

Адже традиційні форми демократії визнаються недостатніми для реагування на сучасні потреби різних верств населення. Громадяни дедалі частіше ставлять під сумнів сакраментальні форми представницької демократії

⁷ І Шебетун, Б Довгань, 'Електронна демократія: досвід зарубіжних країн і перспективи її впровадження в Україні' [2020] 2 Право і суспільство 148–153; І Яцишина, Т Боднарчук, 'Соціальні наслідки цифровізації: досвід Європейського Союзу' [2024] 3(117) Наука та наукознавство 3–20; М Бондаренко, Н Колісніченко, 'Моделі створення архітектури системи е-урядування: світовий досвід та українські реалії' [2020] 4 Теорія та практика державного управління 186–195.

⁸ Конституція України від 28 червня 1996 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення 27.04.2025).

та очікують інновацій у процесах формування муніципальної політики з можливостями прямої участі. Органи місцевого самоврядування є першим рівнем влади, що є найближчим до людини. На цьому рівні люди прагнуть активно брати участь у процесах прийняття та впровадження рішень⁹.

Відповідно стрімкий цифровий розвиток не лише зумовлює необхідність адаптації існуючих підходів і пошуку нових, більш ефективних цифрових механізмів залучення громадян до управління місцевими справами, забезпечення прозорості й підзвітності органів місцевого самоврядування, а й потребує створення інклюзивного та безпечного цифрового середовища. Це передбачає розширення можливостей для самоорганізації та самоврядування на рівні територіальних громад або їх частин, враховуючи потреби різних соціальних груп і забезпечуючи захист їхніх персональних даних і конфіденційності комунікацій.

Варто зауважити, що проблематика втілення електронної демократії перебуває в полі зору публічної влади та громадськості в Україні. Зокрема, у 2017 році Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації¹⁰. Відповідно до Концепції електронна демократія – це форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах, що дає змогу:

- посилити участь, ініціативність і залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях до публічного життя;
- поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів;
- поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян;
- сприяти публічним дискусіям і привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень.

Загалом варто відзначити ґрунтовність наведеної вище дефініції “електронна демократія”, яка висвітлює ключові аспекти та потенційні досягнення у випадку її запровадження. Проте, нашу думку, важливо було б у Концепції розвитку електронної демократії в Україні не лише сформулювати ймовірні досягнення у випадку її реалізації, а й окреслити потенційні виклики та ризики, які поставатимуть при поетапному та поступовому втіленні електронної демократії. На жаль, чомусь ця Концепція оминула

⁹ H Uçar, A Cansel, ‘E-Participation in Local Government: Case of Ankara Metropolitan Municipality’ [2021] 4(1) Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi 50–62 <https://doi.org/10.33712/mana.845370>.

¹⁰ Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text>> (дата звернення 27.04.2025).

увагою гостру потребу постійного підвищення рівня кібербезпеки кіберсередовища та ін.

Адже у випадку ігнорування цього вагомego виклику потенційні досягнення впровадження електронної демократії будуть не лише знівельовані, а й можуть спричинити глибоку втрату довіри громадян до нових електронних форм демократичної участі, що може зруйнувати саму ідею їхнього впровадження, навіть якщо вона є правильною за змістовим наповненням. До певної міри це може зумовити значні проблеми у функціонуванні публічної (державної та муніципальної) влади та й загалом втрати керованості. Власне вказаний спектр викликів також включає вирішення стратегічних питань:

а) щодо збереження балансу між відкритістю при використанні електронної демократії та захистом конфіденційної інформації про особу, її персональних даних;

б) щодо цифрової нерівності – позаяк не всі громадяни мають рівний доступ до новітніх інформаційно-комунікаційних технологій і відповідні навички їх використання, що може призвести до виключення певної частини населення з демократичних процесів;

в) щодо протидії маніпулюванням громадською думкою та відвертою дезінформацією шляхом застосовування інноваційних цифрових платформ тощо.

Більше того, доцільно звернути увагу на те, що Концепція розвитку електронної демократії в Україні передбачала лише два етапи: перший етап стосувався 2017–2018 років; другий етап – 2019–2020 роки. Було також розроблено та затверджено відповідні плани заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2017–2018 роки¹¹ та 2019–2020 роки¹².

Зважаючи на зазначене, в умовах правового режиму воєнного стану нагальною є розробка та прийняття оновленої Концепції розвитку електронної демократії. Ця Концепція має врахувати сучасні виклики та можливості, зумовлені розвитком таких передових інструментів, як системи штучного інтелекту для аналізу громадської думки та автоматизації надання публічних послуг, технології блокчейн для забезпечення прозорості голосувань та незмінності реєстрів, інструменти обробки великих даних (Big Data) для прийняття обґрунтованих управлінських рішень і персоналізації комунікації з громадянами, а також платформи доповненої та віртуальної реальності для залучення громадян до інтерактивних форм участі тощо.

¹¹ План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2017–2018 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#n154>> (дата звернення 27.04.2025).

¹² План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019–2020 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 405-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-%D1%80#n7>> (дата звернення 27.04.2025).

На нашу думку, оновлена Концепція має визначати нові, актуальні стратегічні цілі та пріоритети розвитку електронної демократії, акцентуючи особливу увагу на розвитку локальної електронної демократії як ключового фактору відновлення та відбудови України через стимулювання місцевої ініціативи із залученням внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

Особливості регламентації та функціонування локальної електронної демократії у Європейському Союзі в епоху цифровізації: ключові завдання для України

Доцільно звернути увагу на концепт цифрової трансформації Європи до 2030 року, викладений у “Цифровому компасі 2030” (2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade¹³), прийнятому в березні 2021 року. У “Цифровому компасі” викладено стратегічне бачення цифрової трансформації ЄС до 2030 року, яке має бути зосереджене на людині орієнтованому, стійкому та забезпеченому цифровому майбутньому, що ґрунтується на чотирьох ключових напрямках (cardinal points):

- а) цифрова компетентність громадян;
- б) безпечна та енергоефективна цифрова інфраструктура;
- в) цифрові інновації в бізнесі;
- г) цифрові громадські послуги.

Зокрема, ставиться амбітна мета – 100 % основних послуг (наприклад, податкові, медичні, соціальні, освітні, реєстрація актів цивільного стану, комунальні та інші) мають надаватися онлайн.

Положення “Цифрового компасу” Європейського Союзу, що стосуються розвитку локальної демократії, є вельми повчальними та перспективними для застосування в Україні. Особливої уваги заслуговує ідея впровадження розумних платформ для громад (Smart Data), що інтегрують дані з різних секторів для системного покращення якості муніципального життя. Зокрема, у “Цифровому компасі” акцентована увага на ефективному управлінні відходами, розбудові інтелектуальних транспортних систем, оптимізації енергоспоживання в містах тощо.

Також привертають увагу положення цього документа щодо підтримки “розумних сіл” (Smart Villages). Зауважено, що покращення використання цифрових технологій у сільських регіонах сприятиме створенню нових робочих місць, забезпеченню доступу до освіти та охорони здоров’я. Концепція “розумних сіл” є важливою складовою стратегії цифрової трансформації Європейського Союзу, яка доповнює ініціативи щодо “розумних міст”. Тобто підтримка “розумних сіл” – це офіційний напрям політики ЄС, спрямований на використання цифрових технологій та інноваційних підходів для вирішення викликів, з якими стикаються сільські громади.

¹³ 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade (9 March 2021) <<https://eufordigital.eu/library/2030-digital-compass-the-european-way-for-the-digital-decade>> (accessed 27.04.2025).

Що важливо, “Цифровий компас 2030” передбачає щорічне звітування про прогрес у досягненні цілей (наприклад, через Digital Economy and Society Index – DESI). Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) є ключовим інструментом, який Європейська Комісія використовує для оцінки цифрової ефективності держав – членів ЄС. Він регулярно оновлюється і слугує основним показником для цього звітування. Для місцевого самоврядування в державах – членах ЄС це створить механізм контролю за виконанням цифрових проєктів та їхнього впливу на громади.

Водночас у контексті постійного еволюційного зростання обсягу й наповнення цифрової комунікації муніципальної влади і територіальних громад в Україні, гострої потреби посилення протистояння російській гібридній війні доцільно звернути увагу на Регламент про цифрові послуги (DSA, Regulation (EU) 2022/2065)¹⁴ з метою подальшої імплементації в національне правове поле базових положень цього акта. Зокрема, Регламент про цифрові послуги 2022/2065 передусім спрямований на створення безпечного та надійного онлайн-середовища, зменшення ризиків і викликів, що виникають внаслідок цифрової трансформації, пов’язані з незаконним контентом, онлайн-дезінформацією й негативним впливом інших гібридних інформаційно-комунікаційних операцій росії, інших авторитарних режимів. Адже безпечне онлайн-середовище є фундаментом для участі людини і громадянина у будь-яких онлайн-процесах, довіри до них, включаючи реалізацію права на місцеве самоврядування та здійснення різноманітних електронних муніципальних форм прямої демократії.

Відповідно до Регламенту про цифрові послуги 2022/2065 провайдери великих онлайн-платформ і великих онлайн-пошукових систем зобов’язані оцінювати системні ризики, що виникають від їхніх послуг, включаючи фактичні або передбачувані негативні наслідки для демократичних процесів, громадянського дискурсу та виборчих процесів, а також для громадської безпеки (п. 82, 83). Заходи, спрямовані на зменшення негативних ризиків (наприклад, боротьба з дезінформацією, маніпулятивною та образливою діяльністю, використанням ботів, фальшивих облікових записів для створення навмисно неточної або оманливої інформації), є екзистенційно важливим для підтримки здорового інформаційного простору, в якому формуються та реалізуються місцеві демократичні ініціативи.

З огляду на наведене вище органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам, територіальним громадам в Україні, які використовують або розробляють муніципальні онлайн-платформи, доцільно застосовувати принципи Регламенту про цифрові послуги 2022/2065 для оптимального встановлення власних правил модерації, забезпечуючи, щоб дискусії були

¹⁴ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) <<http://data.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>> (accessed 27.04.2025).

поважними та зосередженими на суті, а не на образах чи поширенні протиправної інформації.

Крім того, при впровадженні та функціонуванні різноманітних форм локальної електронної демократії є критично важливою необхідність враховувати Регламент про кібербезпеку (Cybersecurity Act, Regulation (EU) 2019/881)¹⁵. Регламент про кібербезпеку закріплює процедури для європейської сертифікації кібербезпеки та визначає різні рівні впевненості – “базовий”, “істотний” або “високий” (п. 86). Це дає змогу оцінити рівень стійкості до кібератак різної складності та допомагає як органам місцевого самоврядування, так і громадянам усвідомлено обирати або оцінювати безпеку інструментів, що використовуються у сфері локальної електронної демократії. Платформи електронної локальної демократії часто обробляють персональні дані громадян (зокрема, реєстраційні дані, висловлені думки тощо). Регламент про кібербезпеку 2019/881, разом із Загальним регламентом про захист даних (GDPR) Європейського Союзу¹⁶, забезпечують захист цих даних від несанкціонованого доступу чи витоку.

У пошуках оптимальної моделі локальної електронної демократії

Варто зауважити, що успішна реалізація локальної електронної демократії в Україні та ЄС передбачає необхідність проєктування оптимальної моделі з відповідними етапами її формування, визначення та аналізу кожного кроку. Зокрема, існує кілька моделей втілення електронного врядування: а) К. Лейна і Дж. Лі (2001); б) К. Баума і А. Ді Майо (2000); в) ООН (2001); г) Дж. Хіллера та Ф. Белангера (2001); ґ) К. Векота (2001)¹⁷.

На нашу думку, в контексті сучасного стану розвитку локальної електронної демократії та її подальшого розвитку в Україні та ЄС викликає зацікавленість модель Дж. Хіллера та Ф. Белангера. Вона передбачає такі п'ять стадій розвитку електронного врядування:

– перша стадія – “інформація”: розповсюдження інформації розглядається як основна форма електронного врядування, де влада розміщує інформацію на вебсайтах;

– друга стадія – “двостороння комунікація”. На цьому етапі урядові сайти дають змогу учасникам спільноти комунікувати з урядом і робити прості запити; дозволяється вносити пропозиції щодо вдосконалення сайту;

– третя стадія – “транзакція”. На цьому етапі уряд має доступні сайти для фактичних транзакцій з виборцями. Люди можуть комунікувати з урядом

¹⁵ Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act) <<http://data.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj>> (accessed 27.04.2025).

¹⁶ Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text> (дата звернення 27.04.2025).

¹⁷ Бондаренко, Колісниченко (н 7).

і здійснювати трансакції в Інтернеті, при цьому у цих випадках вебсайти самообслуговування замінюють публічних службовців;

– четверта стадія – “інтеграція”. На цьому етапі всі послуги підключено, єдиний е-портал може бути використано для доступу до всіх електронних державних послуг (усі державні служби інтегровано). Цього можна досягти за допомогою єдиного порталу, який учасники можуть використовувати для доступу до тих послуг, які їм потрібні, незалежно від того, які установи (агенції чи відомства) пропонують їх. Відсутність інтеграції всіх онлайн- та бек-офісних систем є однією з найбільших перешкод для більшої кількості онлайн-трансакцій між урядом та його структурами;

– п’ята стадія – “участь”. Урядові сайти на цьому етапі забезпечують голосування, реєстрацію чи розміщення коментарів в Інтернеті. Така двостороння стадія комунікації вимагає окремої уваги, особливо з погляду конфіденційності¹⁸.

Модель розвитку електронного урядування Дж. Хіллера та Ф. Белангера, що передбачає п’ять стадій – від простої інформації до повноцінної участі – є надзвичайно актуальною та цінною для розвитку локальної електронної демократії в Україні.

Висновки. Застосування згаданої моделі в українському контексті дає змогу системно оцінити поточний стан і визначити стратегічні напрями для подальшого розвитку е-демократії на місцевому рівні. Зокрема, у межах першої стадії – “інформація” – більшість органів місцевого самоврядування в Україні вже мають вебсайти, де публікується офіційна інформація (новини, рішення сесій, контактні дані). Проте якість, повнота та зручність доступу до цієї інформації часто різняться та в переважній більшості потребують удосконалення. Нині, на нашу думку, акцент має бути на стандартизації та підвищенні якості інформаційного контенту. Це передбачає, окрім розміщення ключових документів (рішення місцевих рад та їх виконавчих органів, бюджетів, планів розвитку і забудови, протоколів засідань тощо), дотримання принципу відкритості й доступності даних, зручність навігації та пошуку. Вебсайти органів місцевого самоврядування мають бути інтуїтивно зрозумілими для громадян різного віку та рівня цифрової грамотності. Також важливо забезпечити актуальність всієї розміщеної інформації.

Стосовно другої стадії “двосторонньої комунікації” переважно органи місцевого самоврядування в Україні мають форми зворотного зв’язку, можливості щодо електронних звернень, “гарячі лінії”. Проте ефективність та оперативність відповідей, а також реальне врахування пропозицій залишаються викликом. Водночас, на нашу думку, варто запровадити публікацію відповідей на типові запитання та результатів розгляду звернень, якщо на це вказує ініціатор звернення.

У межах третьої стадії – “трансакція” – в Україні вже активно розвивається надання електронних послуг через сервіси “Дія”, ЦНАПи тощо. Проте на

¹⁸ J S Hiller, F Belanger, ‘Privacy strategies for electronic government’ [2001] E-government 162–198.

локальному рівні не всі послуги доступні онлайн, а їхня повна цифровізація (від подачі заяви до отримання результату) ще потребує вдосконалення. Також доцільно розвивати електронну ідентифікацію учасників реалізації права на місцеве самоврядування (медійна популяризація та забезпечення зручного використання кваліфікованих електронних підписів).

Четверта стадія – “інтеграція” – у реаліях локальної електронної демократії в Україні є найбільш слаборозвиненою. Так, з одного боку, спостерігається поширення багатьох онлайн-послуг. Проте вони часто доволі розкидані та розрізнені на різних сайтах органів публічної влади України, що створює значні незручності й перепони для користувачів. Як наслідок, доцільно поетапно запроваджувати єдиний портал місцевих послуг (єдине вікно) для доступу до всіх муніципальних електронних послуг громади, де вони диференційовані на типові життєві ситуації (наприклад, народження дитини, зміна місця проживання, відкриття бізнесу), щоб місцеві жителі могли отримати всі необхідні послуги в одному місці.

Та власне повноцінна електронна локальна демократія неможлива без п'ятої стадії “партисипативної участі”. Хочемо зауважити, що в Україні вже наявні певні успіхи у впровадженні інструментів електронної участі, таких як електронні петиції, бюджети участі, онлайн-опитування. Проте їх ефективність та захищеність значно варіюються в різних регіонах та органах місцевого самоврядування. Варто наголосити, що ця стадія є кульмінацією впровадження електронної локальної демократії, де цифрові технології використовуються для активного залучення мешканців до прийняття рішень. Саме на цій стадії критично важливим є захистити платформи для голосування та опитувань, гарантувати анонімність (де це необхідно), захист від можливих фальсифікацій (наприклад, через КЕП). Забезпечення кібербезпеки та конфіденційності є фундаментом цієї п'ятої стадії впровадження муніципальної електронної демократії в Україні та ЄС.

Загалом рівень регламентації в ЄС засад, форм і механізмів здійснення локальної електронної демократії значно випереджає стан і якість правового регулювання е-демократії в Україні. Національне законодавство у цьому напрямі значно відстає, тому необхідним убачаємо невідкладне прийняття нової концепції розвитку електронної демократії, з урахуванням існуючих стандартів міжнародного і європейського рівнів, викликів і загроз воєнного стану, а також перспектив післявоєнної відбудови.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Klimushyn P, *Strategii ta mekhanizmy elektronnoho uriaduvannia v informatsiinomu suspilstvi* (Mahistr 2016) (in Ukrainian).

Edited books

2. Fegert J, 'Towards inclusive digital democracy: a conceptual framework for digital citizen participation', *International Conferences e-Society and Mobile Learning* (P Kommers ed, 2023).
3. *Konstytutsiino-pravovi ta teoretychni zasady modernizatsii ukrainskoho parlamentaryzmu v umovakh realizatsii yevropeiskoho vyboru* (Iu Shemshuchenko, O Skrypnik, A Krusian, O Batanov red, Yurinkom Inter 2025) (in Ukrainian).
4. *Tsyfrova vriaduvannia* (O Karpenko (red), Ideia Prynt 2020) (in Ukrainian).

Journal articles

5. Appio F P, Frattini F, Petruzzelli A M, Neirotti P, 'Digital transformation and innovation management: a synthesis of existing research and an agenda for future studies' [2021] 38(1) *Journal of Product Innovation Management* 4–20 DOI: <https://doi.org/10.1111/jpim.12562>.
6. De Gregorio G, 'Digital Constitutionalism in Europe. Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society' [2022] 37(3) *International Review of Law, Computers & Technology* 341–344.
7. Gong C, Ribiere V, 'Developing a unified definition of digital transformation' [2020] 102(3) *Technovation* <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2020.102217>.
8. Hiller J S, Belanger F, 'Privacy strategies for electronic government' [2001] *E-government* 162–198.
9. Revak I, Gren R, 'Digital transformation: background, trends, risks, and threats' [2022] 5(2) *Social and Legal Studies* 61–67.
10. Uçar H, Cansel A, 'E-Participation in Local Government: Case of Ankara Metropolitan Municipality' [2021] 4(1) *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* 50–62 <https://doi.org/10.33712/mana.845370>.
11. Bocharova N, 'Tsyfrovyi konstytutsionalizm v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi' [2022] 2(3–4) *Sotsialnyi kaleidoskop* 74–84 (in Ukrainian).
12. Bondarenko M, Kolisnichenko N, 'Modeli stvorennia arkhitektury systemy e-uraduvannia: svitovyi dosvid ta ukrainski realii' [2020] 4 *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia* 186–195 (in Ukrainian).
13. Hachkevych A, 'Do pytannia pravovoi vyznachnosti poniattia shtuchnoho intelektu' [2025] 1 *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy* 27–46 (in Ukrainian).
14. Kaminska N, Kaminska A, 'Novelizatsiia pravovoho rehuliuвання shtuchnoho intelektu: mizhnarodnyi i nadnatsionalnyi vymiry' [2025] 2 *Nashe pravo* 234–242 <https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.35> (in Ukrainian).
15. Karpenko O, Levchenko O, Sakalosh S, 'Partysypatyvni transformatsii na mistsevomu rivni: elektronna ta tsyfrova demokratiia' [2019] 1(77) *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia* 111–115 (in Ukrainian).
16. Kostytskyi M, Beschastnyi V, Kushakova-Kostytska N, 'Tsyfrovyi konstytutsionalizm: nova paradyhma ta perspektyvy rozvytku v Ukraini' [2022] 2 (24) *Filosofski ta metodolohichni problemy prava* 9–26 (in Ukrainian).
17. Nadzhafli E, 'Tsyfrova derzhava v konteksti pravovoi reformy v Ukraini: teoretyko-pravovyi aspekt' [2022] 2(85) *Pravo i bezpeka* 202–217 <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.19> (in Ukrainian).
18. Shchebetun I, Dovhan B, 'Elektronna demokratiia: dosvid zarubizhnykh krain i perspektyvy yii vprovadzhennia v Ukraini' [2020] 2 *Pravo i suspilstvo* 148–153 (in Ukrainian).
19. Yashchyshyna I, Bodnarchuk T, 'Sotsialni naslidky tsyfrovizatsii: dosvid Yevropeiskoho Soiuzu' [2024] 3(117) *Nauka ta naukoznavstvo* 3–20 (in Ukrainian).

Theses

20. Boiko N, 'Internet yak resurs demokratyzatsii ukrainskoho suspilstva' (avtoref dys d-ra sotsiol nauk, 2021) (in Ukrainian).

21. Kuspliak I, 'Elektronne uriaduvannia yak instrument formuvannia prozoroi ta vidkrytoi politychnoi vlady' (dys kand polit nauk, 2012) (in Ukrainian).
22. Marchenko V, 'Administrativno-pravovi zasady elektronnoho uriaduvannia v orhanakh vykonavchoi vlady' (avtoref dys d-ra yuryd nauk, 2016) (in Ukrainian).
23. Politanskyi V, 'Orhanizatsiino-pravovi zasady funktsionuvannia elektronnoho uriaduvannia v Ukraini' (dys dokt yuryd nauk, 2024) (in Ukrainian).
24. Romanchuk O, 'Elektronne uriaduvannia: konstytutsiino-pravove doslidzhennia' (avtoref dys kand yuryd nauk, 2020) (in Ukrainian).
25. Sokolovska O, 'Adaptatsiia zarubizhnogo dosvidu vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia' (dys kand nauk z derzh upr, 2021) (in Ukrainian).
26. Voinova O, 'Elektronna demokratiia yak sposib politychnoi komunikatsii ta politychnoi partysypatsii u merezhevomu suspilstvi' (dys dokt fil "Politolohiia", 2023) (in Ukrainian).

Websites

27. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade (9 March 2021) <<https://eufordigital.eu/library/2030-digital-compass-the-european-way-for-the-digital-decade>> (accessed 27.04.2025).
28. Golia A, Redefining Digital Constitutionalism as Critique and Ideology: The Perspective of Societal Constitutionalism (The Digital Constitutionalist) <<https://digi-con.org/redefining-digital-constitutionalism-as-critique-and-ideology-the-perspective-of-societal-constitutionalism>> (accessed 27.04.2025).
29. Pantsyr S, Kohut A, 'E-demokratiia v Ukraini: rekomendatsii shchodo vprovadzhennia polityky ta zabezpechennia yii rezultatyvnosti' <<https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28784.pdf>> (accessed 27.04.2025) (in Ukrainian).
30. Salo I, 'Rozvytok elektronnoi demokratii v Ukraini: Analichna zapyska' (Natsionalnyi instytut strateichnykh doslidzen, 26.01.2010) <<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informatsiyni-strategii/rozvitok-elektronnoi-demokratii-v-ukraini-analichna-zapyska>> (accessed 27.04.2025) (in Ukrainian).

Nataliia Kaminska
Volodymyr Demidenko

REALITIES AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF E-DEMOCRACY
AT THE LOCAL LEVEL:
COMMON CHALLENGES FOR THE EU AND UKRAINE

ABSTRACT. Based on the analysis of doctrinal sources, legislation of the European Union and Ukraine, the article reveals various conceptual approaches to the interpretation of the phenomenon of "electronic democracy" and its correlation with other similar categories. Attention is drawn to the constitutional and legal framework for the establishment of e-democracy at the national and local levels in Ukraine, and the existing problems in this context. Thus, in the context of the martial law regime, it is urgent to develop and adopt an updated Concept for the Development of Electronic Democracy, taking into account the development of AI, blockchain technology, Big Data processing tools etc. Undoubtedly, the development of local e-democracy is one of the key factors for effective and efficient communication between citizens and government institutions, their informed and transparent decision-making, as well as for the restoration and reconstruction of Ukraine through stimulating local initiatives involving investment.

At the same time, the concept of Europe's digital transformation by 2030, set out in the Digital Compass 2030, which sets out the EU's strategic course for digital transformation, focused on a human-centered, sustainable and secure digital future, the introduction of smart platforms for communities (Smart Data), smart villages, etc. Successful implementation of local e-democracy in Ukraine and the EU requires finding an optimal model and identifying successive stages. The emphasis is placed on the specifics of the model of J. Hiller and F. Belanger, which provides for five

stages of e-government development – from simple information to full participation. It is relevant for the development of local e-democracy in Ukraine.

In general, the level of regulation in the EU of the principles, forms and mechanisms of local e-democracy is far ahead of the state and quality of legal regulation of e-democracy in Ukraine. National legislation in this area lags far behind, so we believe it is necessary to urgently adopt a new concept for the development of e-democracy, taking into account existing international and European standards, the challenges and threats of martial law, and the prospects for post-war reconstruction.

KEYWORDS: democracy; local democracy; e-democracy; digitalization; European Union; integration; participatory democracy; e-voting; e-government; legal understanding; digital law and order; local self-government; elections; public authority.

Головатий Сергій. Щодо мови правничої. Студії. Зібране. Словники. Документи. К. : Наш Формат, 2024. xiv, 1016 с. : іл. (XXXII).

Ця книга – про українську правничу мову, яка зазнала глибокого змосковщення, особливо від кінця 20-х років XX ст. за тотальної советизації всіх сфер життя українців. За десятиліття інтенсивних трансформацій з української мови витіснено базові елементи *правний* і *правничий*, натомість накинута росіянізм-калька правовий, а в слові право начисто стерто його первинний серцевинний смисл – *ідеал справедливого*. Советизація поняття «право» через нашарування на нього ідеології «червоного», «революційного» та «радянського» спричинила спотворення смислів і знищення сутності ключових понять і явищ у царині права, що їх в українській мові досі позначають за московськими моделями як *правова держава*, *правовий закон*, *правова норма*, *правова система*, *правова наука*, *правова позиція* тощо.

Такі перенесення в українську правничу мову чужих, непитомих елементів, усталених словосполук зі спотвореними смислами ключових понять унеможливлювали точний переклад українською мовою актів міжнародного права, спеціальних юридичних текстів з англійської, німецької та інших мов, зробили непридатними для професійного використання тлумачні й перекладні словники.

Книга повертає до спадщини українських правників і мовознавців 20–30-х років XX ст., чий внесок у формування української наукової термінології, зокрема і з ділянки правництва, об'єктивно й гідно ще не поціновано.

Провідне завдання розвитку української правничої мови, наукової термінології правознавства – очищення їх від московського і советського спотворень, вироблення й використання в юридичних текстах питомо українських термінів і моделей словосполук. З цією метою автор запропонував подати в українському тлумачному словнику нове, десовєтизоване, пояснення змісту та структуру значень терміна *право*, що конче потрібне для оновлення системи української правничої термінології.

Для правників, мовознавців, перекладачів, широкого кола шанувальників української мови.

